

Примљено: 20.07.2016.			
ОРГ. ЈЕД.	Б р о ј	Прилог	Вредност

ВЕЋУ ДЕПАРТМАНА ЗА АНГЛИСТИКУ

НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА

Одлуком Наставно-научног већа Филозофског факултета у Нишу (број: 232/1-4-2-01, донетој на седници одржаној 13. јула 2016. године у Нишу) изабрани смо за чланове Комисије за оцену и одбрану докторске дисертације кандидаткиње мр Марте Величковић, под називом *Употреба одређеног члана у енглеском језику у теорији менталних простора: Могућност примене у настави енглеског као страног језика*. Након детаљне анализе текста дисертације, Комисија у саставу

1. др Михаило Антовић, ванредни професор Филозофског факултета у Нишу, ментор
2. др Ђорђе Видановић, редовни професор Филозофског факултета у Нишу и
3. др Биљана Радић Бојанић, ванредни професор Филозофског факултета у Новом Саду

има задовољство да поднесе Наставно-научном већу Филозофског факултета у Нишу следећи

ИЗВЕШТАЈ

СТРУКТУРА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

Докторска дисертација *Употреба одређеног члана у енглеском језику у теорији менталних простора: могућност примене у настави енглеског као страног језика* обухвата 302 куцане странице. Састоји се из два дела –теоријског, који обухвата првих десет поглавља (стр. 14–166) и експерименталног, који обухвата преостала четири поглавља (стр. 167–252). Библиографија приложена на крају рада (стр. 253–269) садржи 203 јединице, углавном на енглеском језику и новијег датума. Рад садржи и резиме, на српском и енглеском језику, као и кратку биографију кандидаткиње. Дисертација садржи и укупно 37 табела.

ПРЕГЛЕД И АНАЛИЗА ПОЈЕДИНИХ ДЕЛОВА ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ:

Дисертација се бави сложеним проблемом (правилног) усвајања употребе чланова уопште, а нарочито одређеног члана, код ученика енглеског као страног језика на високом нивоу језичке компетенције (студенти англистике и студенти других друштвено-хуманистичких наука који уче енглески језик у току основних студија). Значај овако постављене теме је двострук. Најпре је и сам проблем употребе чланова у енглеском увек важан, имајући у виду чињеницу да у формалном смислу граматичка категорија члана не постоји у српском језику. Из овога разлога, дата граматичка структура, и са њом повезане наставне јединице, увек представљају искушење за ученике са наших простора. Уз то, теоријски оквир који је кандидаткиња изабрала у своме раду - когнитивна лингвистика, прецизније теорија менталних простора обogaћена увидима теорије сликовних схема, заједничке пажње и гештalt психологије - представља релативно нов и у свету данас сасвим актуелан приступ науци о језику. У том смислу, дисертација је имала двојак циљ: теоријски, да опише нова достигнућа у когнитивној лингвистици као делу опште лингвистике, са посебном пажњом посвећеном теорији менталних простора Жила Фоконијеа; те практичан, да провери евентуалну применљивост овога приступа - који понекад трпи критике да је артифицијелан и без значајне употребне вредности - у методици наставе енглеског као страног језика. Дисертација се, дакле, састоји из два дела: теоријског, који је детаљно анализирао постулате когнитивне лингвистике релевантне за проблем којим се кандидаткиња бавила у своме раду, као и практичног, који је описао врло конкретну вишенедељну експерименталну процедуру, у којој су се три групе студената поучавале употреби одређеног члана двама методама („когнитивистички“ приступ, „традиционални“ приступ, контролна група - без експлицитних инструкција). Овде је кандидаткиња очекивала да ће метода која се обилато користила принципима и конструктима когнитивне лингвистике да однесе превагу над традиционалним приступом, у коме се само наводе десетине појединачних употреба члана из старијих структуралистичких граматичких описа.

Дисертација као таква представља вредан покушај да се когнитивна лингвистика „издигне“ из чисто теоријског домена и избори за статус релевантног приступа и у примењеној лингвистици, пре свега методици наставе страних језика. Дати циљ је вредан

похвале, будући да су и у свету овакви подухвати још увек посве ретки (у вези са одређеним чланом, број истраживача који се - уз кандидаткињу - баве проблемом јако је мали). Самим тим, овакав приступ има потенцијал да привуче интересовање светски признатих истраживача из области когнитивне лингвистике, укључујући и неке од родоначелника дисциплине. Структура рада је, дакако, одсликала овакву намеру кандидаткиње.

У Уводу (стр. 14–18) мр Величковић даје преглед основног предмета и циљева рада. Изложила је основни проблем усвајања одређеног члана код српских говорника енглеског језика. У поједностављеној форми, он се може дефинисати на следећи начин: Код напредних ученика енглеског језика, па чак и код студената англистике, често је изостављање чланова и њихова неправилна употреба, што доводи у питање квалитет садашњег класичног приступа члану у настави страног језика. Колегиница Величковић покушала је да примени иновације базиране на значајном истраживачком програму когнитивне лингвистике. Циљеви истраживања били су вишеструки. Основна намера дисертације била је да се теоријски и експериментално испита могућа примена појединих теза когнитивне граматике и теорије менталних простора у савременој настави енглеског као страног језика. У теоријском смислу циљеви су били да се понуди опис изабраних концепата когнитивне лингвистике и основних претпоставки теорије менталних простора ради њихове примене у савременој наставној пракси енглеског као страног језика, те да се предложи алтернативни приступ анализи употреба одређеног члана у енглеском језику. Овај потоњи приступ, по замисли кандидаткиње, може се представити у светлу теорије прототипова. У оваквој парадигми, чак и сасвим формалне граматичке структуре - као што је одређени члан - поседују одређени степен схематског „значења“, те се могу анализирати класичним семантичким теоријама, где је у когнитивној лингвистици доминантан приступ теоријом прототипа. Код дате теорије, свака структура поседује „основно“, тј. прототипско значење, из кога могу да се (често метафоричком) екстензијом изведу сва деривирана значења. И одређени члан, тврди кандидаткиња, може да се посматра као комбинација основног, централног значења и радијалних, али повезаних значења, заснованих на гешталтистичком постулату шаре и позадине. У практичном смислу циљ је био да се провери да ли употреба постулата теорије менталних простора може да помогне бољем савладавању проблема усвајања одређеног члана у енглеском језику код српских

ученика. С тим у вези, постављена су следећа питања: Хоће ли испитаници који су добијали упутства заснована на премисама когнитивне лингвистике постићи боље резултате него испитаници који су слушали упутства заснована на „традиционалном” приступу настави чланова енглеског језика? Хоће ли се метод предложен у овом истраживању показати ефикаснијим за популацију студената Департмана за англистику или студената који наставу похађају на неким од осталих департмана Филозофског факултета у Нишу? За коју ће од три предложене употребе одређеног члана до данас описане у когнитивистичком приступу бити забележен највећи напредак у нивоу знања испитаника? Друго поглавље, **Теоријске основе истраживања: Когнитивна лингвистика** (стр. 19–24) пружа преглед савремених схватања главних одлика когнитивистичког теоријског оквира (когнитивних наука као и когнитивне лингвистике), и преглед начина на који се овај оквир до сада примењивао у настави страног језика, самостално или у комбинацији са другим дисциплинама. Нешто пажње посвећено је и начину на који се непроменљиве речи (попут члана) могу анализирати у когнитивистичком теоријском апарату. У трећем поглављу, **Когнитивна лингвистика: Кључни концепти за анализу употребе одређеног члана у енглеском језику** (стр. 25–41), кандидаткиња се теоријски бави конструктима когнитивне лингвистике који су важни за истакнуте циљеве и хипотезе: субјективном природом тумачења (construal), оквирима и доменима (frames and domains) па самим тим и непосредним и имплицитном контекстом, схемама и схематизацијом, те идеализованим когнитивним моделима (idealized cognitive models, ICM). У датом поглављу мр Величковић описује и гештлт принцип истицања шаре у односу на позадину, психолошки конструкт од пре готово једног века, но и данас тако важан у различитим областима когнитивне лингвистике, као могући формални механизам којим можемо да дођемо до „основног“ граматичкога значења одређеног члана у енглеском језику. Кандидаткиња истиче и међузависност свих описаних концепата, те њихову могућу примену на анализу употребе одређеног члана. Поглавље садржи и адекватне примере из релевантне литературе. Четврто поглавље, под насловом **Теорија менталних простора** (стр. 42–57), пружа преглед општих одлика ове теорије и у њему кандидаткиња скреће пажњу на чињеницу да се, неоправдано, у литератури овај теоријски оквир ретко среће у практичним анализама употребе одређеног члана, премда се и често цитира као релевантан у теоријским истраживањима језика и значења. Мр Величковић

посебан акценат ставља на везу између менталних простора и непроменљивих речи, која представља последицу релације између менталних простора и непосредног или имплицитног контекста. Значајан део овог поглавља бави се везама између менталних простора и могуће примене датих веза у анализи референцијалних односа. Употреба предложеног теоријског оквира илустрована је анализом примера преузетих из радова одговарајуће групе испитаника са којима кандидаткиња има непосредну сарадњу. Другим речима, кандидаткиња је анализирала типичне грешке у употреби одређеног члана у писаним радовима студената англистике и поставила хипотезу да многе од њих настају услед нераздевања апстрактних односа између менталних простора који настају у току дискурса. Пето поглавље, **Теорија прототипова у служби анализе употребе одређеног члана** (стр. 58–66), даје преглед теорије прототипа, онако како су је уобличио Еленор Рош у когнитивној психологији и Џорџ Лејкоф у лингвистици. Кандидаткиња је истакла да ова теорија може да послужи као добар оквир за хипотезу о постојању изворног, „централног“ граматичког значења одређеног члана у енглеском језику, које се даље грана на већи број повезаних, премда ређе проминентних „употреба“ одређеног члана. Мр Величковић наводи предности оваквог приступа употреби одређеног члана, истичући да би се тиме умањио број „традиционалних“ правила за употребу која се срећу у класичној настави енглеског као страног језика, те тиме и поједноставио наставни процес у вези са датим феноменом. У шестом поглављу, под насловом **Пажња, тумачење и употреба језичких јединица** (стр. 67-80), кандидаткиња Величковић представила је рад лингвисте Тода Оуклија на тему везе између граматике и пажње, тачније заједничке пажње (joint attention), истичући његов закључак да оно што је визуелно истакнуто постаје граматички релевантно. С тим у вези, поред описа процеса пажње, део овог поглавља бави се и везом између пажње и гештalt принципа истицања шаре у односу на позадину. Овај принцип мр Величковић повезала је са својом постулираном „прототипском“ употребом одређеног члана, при чему је истакла да је *основна употреба одређеног члана истицање шаре на различитим позадинама, у складу са говорниковим субјективним тумачењем ситуације*. Комисија сматра да је ово кључни теоријски допринос дисертације когнитивној лингвистици - по нашем сазнању, (релативно) нова идеја коју треба детаљније разрадити у даљем раду кандидаткиње. Могућа примена ове хипотезе илустрована је одговарајућим примерима. Седмо поглавље, **Одлике „традиционалног“ приступа анализи употребе**

одређеног члана у енглеском језику (стр. 81-92), пружа поређење између два алтернативна приступа употреби одређеног члана: „традиционалног“ приступа који се користи у класичној настави енглеског као страног језика, и „когнитивистичког“ који је у дисертацији кандидаткиња понудила као алтернативни и адекватнији метод. Опис „традиционалног“ приступа дат је кроз анализу релевантне литературе на ту тему, пре свега данас класичних радова Џона Лајонса, те Хадлстона и Палама. Кандидаткиња је истакла недостатке таквог структуралистичког приступа и понудила први корак у унапређењу наставног процеса: реорганизацију „традиционалних“ употреба са циљем смањења броја предложених употреба. Колегиница Величковић је реорганизацију спровела у складу са поставкама теорије прототипова и повезала је са теоријом менталних простора и гештalt принципом истицањем шаре у односу на позадину као начином илустрације употребе одређеног члана. Тиме се бар дванаестак „традиционалних“ употреба свело на три општија принципа, а ови даље на само једну „мета-употребу“ коју кандидаткиња предлаже. Осмо поглавље, под називом **Когнитивистички приступ употреби одређеног члана: Ричард Епстин** (стр. 93-113), мр Марта Величковић почиње краћим прегледом већ постојеће литературе на тему анализе референцијалних односа, и након тога приступа анализи радова Ричарда Епстина, који чине окосницу предложеног „когнитивистичког“ приступа употреби одређеног члана. Епстин је, радећи у оквирима теорије менталних простора, предложио три употребе одређеног члана: истакнутост референта у дискурсу, поделу на улогу и идентитет и прихватање туђег становишта. Након детаљног приказа ових употреба, и њихове илустрације примерима, мр Величковић приступа њиховој реорганизацији, у складу са теоријом прототипова, и предлаже *прототипску употребу одређеног члана: истакнутост референта у дискурсу*. У наставку поглавља кандидаткиња, у складу са већ поменутом хипотезом, пореди „традиционалне“ и „когнитивистичке“ употребе одређеног члана, и доводи их у везу са предложеном прототипском употребом. Предложену поделу мр Величковић илуструје применом на примере употреба одређеног члана преузетих из радова одговарајуће групе ученика. Најзначајнији део поглавља девет, **Анализа примера датих у уџбеницима** (стр. 114-133), кандидаткиња је посветила анализи примера употребе одређеног члана из релевантне литературе. Након навођења „традиционалног“ приступа употреби сваког наведеног примера, мр Величковић понудила је алтернативно објашњење у складу са претходно

илустрованим „когнитивистичким“ приступом, илуструјући теоријску заснованост предложеног приступа одређеном члану у савременој настави. Према се не ради о класичној анализи корпуса, већ пре о истицању занимљивих примера, овај сегмент дисертације даје целом подухвату и одређени аналитички значај. Укључени су примери из три релевантне граматике енглеског језика. Поглавље десет, **Преглед претходних истраживања** (стр. 133-166), представља последње поглавље првог, теоријског дела дисертације. Након општих уводних разматрања о претходним истраживањима на тему употребе одређеног члана али и примене визуелних метода у настави посвећеној референцијалним односима, мр Величковић детаљно анализира дванаест радова група аутора, чији су индивидуални доприноси примењени и у овој дисертацији.

Други, емпиријски део дисертације почиње поглављем једанаест, **Методологија истраживања** (стр. 167-183), у коме се објашњава структура емпиријског дела рада. Мр Величковић у овом поглављу даје детаљан преглед учесника у истраживању, као и материјала и метода спровођења истраживања. Како би проверила практичну примену предложеног приступа, кандидаткиња је током периода од девет недеља радила са 88 испитаника (студената англистике и студената других студијских програма) подељених у групе у зависности од тога да ли су добијали упутства за употребу одређеног члана из „традиционалног“ или „когнитивистичког“ приступа. Код „традиционалне“ методе, испитаницима је објашњаван проблем одређеног члана на начин који је типичан за „класичан“ рад са студентима страног језика - где би се вербално или у писаној форми „објаснила“ свака од десетак употреба члана, а онда би се она илустровала и одговарајућим примерима. „Когнитивистичка“ група је, са друге стране, уз вербалне инструкције (снимљене у виду звучног записа, како не би било варијација у инструкцијама) добијала и визуелни материјал, тј. једноставне анимације у којима би се неким видом визуелног истицања елемената „сигнализирало“ да је неопходна употреба одређеног члана. Кандидаткиња је дала и приказ садржаја материјала коришћеног том приликом, док се сам материјал може наћи у Прилогу 1 и Прилогу 2 дисертације. Детаљно су приказане главне одлике материјала, пре свега његов визуелни сегмент, као и аудитивни садржај. Мр Величковић определила се за метод претходног и накнадног теста, при чему су испитаници поред завршног накнадног теста рађеног недељно имали по један тест за непосредну проверу знања по завршетку сваког часа упутстава. Подаци

прикупљени том приликом подвргнути су квантитативној (статистичкој) анализи. Дванаесто поглавље, **Резултати** (стр. 184–227), пружа преглед резултата које су постигли како студенти Департмана за англистику тако и студенти других студијских програма, као и поређење резултата студената различитих департмана који су добијали иста упутства. У оквиру овог поглавља кандидаткиња је приказала резултате четири различите анализе података. У питању су општи преглед утицаја експерименталног програма; употреба одређеног члана у изабраној групи испитаника; анализа грешака у употреби свих чланова у енглеском језику; и анализа постигнућа испитаника на тесту везано за три „когнитивистичке“ употребе одређеног члана. Као најзначајнији резултат издвајамо чињеницу високих вредности ета коефицијента и прага значајности. Кроз анализу свих резултата, они су доследно указали на *умерен утицај упутстава*. Другим речима, „когнитивистички“ вид поучавања дао је значајно боље резултате на тесту у односу на групу која није била изложена додатним инструкцијама ван редовне наставе (контрола). Што се тиче односа „когнитивистичког“ и „традиционалног“ поучавања, резултати варирају зависно од конкретног параметра, но чини се да у неким случајевима когнитивистички приступ заиста има благу предност у односу на традиционални, што представља кључан резултат емпиријскога рада, којим се надамо да ће кандидаткиња наставити да се бави и у будућности. Самим тим, у тринаестом поглављу, **Дискусија** (стр. 228–250), општи утисак који кандидаткиња изводи на основу резултата статистичких анализа јесте да се предложен „когнитивистички“ приступ употреби одређеног члана показао успешним. Испитаници који су добијали ове врсте упутстава, истиче мр Величковић, постизали су боље резултате од осталих испитаника. Такође, визуелни приказ материјала који се заснивао на гештalt подели на шару и позадину имао је значајан утицај на резултате које су испитаници постигли. Кандидаткиња још наводи да резултати нису у очекиваној мери потврдили могућност практичне примене прототипске употребе одређеног члана (предложене „мета-употребе“), јер се она у овом истраживању, упркос потенцијалној *теоријској* експанаторној адекватности, није показала сасвим успешном и у пракси. Такође, експериментални програм показао се успешнијим на примеру студената Департмана за англистику у односу на остале испитанике укључене у истраживање. У **Закључку** (стр. 251–252) кандидаткиња сумира резултате, предлаже

могуће правце будућих истраживања у овој области и наводи поједине недостатке предложеног начина спровођења истраживања.

ВРЕДНОВАЊЕ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Докторска дисертација под називом *Употреба одређеног члана у енглеском језику у теорији менталних простора: могућност примене у настави енглеског као страног језика*, кандидаткиње мр Марте Величковић, представља озбиљан, темељан и вредан покушај да се постулати когнитивне лингвистике примене у настави енглеског као страног језика, и то у вези са једном од најтежих наставних јединица за говорнике српског уопште. С тим у вези, допринос дисертације лежи у томе што је кандидаткиња применила концепте когнитивне лингвистике у савременој настави енглеског језика, илуструјући њихову примену на примеру употребе одређеног члана. Ово је област о којој се на нашем подручју мало пише, те се надамо да ће ова дисертација подстаћи и даља истраживања у истом или сличном домену. До сада је теорија менталних простора своју практичну примену налазила у тзв. теорији концептуалне интеграције (blending), где су се аутори пре свега бавили пост-хок анализом текстова или семантиком именовања (често укључујући и сложеније значењске феномене, као што су појмовна метафора или контрафакти). Ипак, веза између концепта менталних простора и методике наставе страних језика остала је недовољно истражена, те ова дисертација у том погледу представља значајан допринос. Сличан закључак може се извести и за теорију прототипова која је овде нашла примену и у области непроменљивих речи, а не само променљивих, што је до недавно редовно био случај.

У дисертацији је, дакле, кандидаткиња покушала да наведене теоријске оквире примени и у пракси и тиме унапреди савремени наставни процес. Покушај је био углавном успешан и изнедрио је занимљиве експерименталне резултате. Премда многе од предложених теоријских веза остају хипотетичке, где рад на тренутке уводи претерано еклектички епистемолошки приступ, а сам централни теоријски конструкт - јединствена прототипска „мета-употреба“ одређеног члана базирана на идеји „проминентности у дискурсу“ и даље чека емпиријску потврду, дисертација колегинице Величковић представља вредан допринос науци о језику. Закључци рада ће, надамо се, навести многобројне колеге, наставнике енглеског, да размисле о увођењу нових метода у наставне јединице које се

баве члановима, где приступ који колегиница Величковић назива „когнитивистичким“ може заузети значајно место.

ЗАКЉУЧАК

На основу горње анализе, Комисија констатује да се ради о дисертацији која је солидно дефинисана, добро теоријски утемељена, одлично експериментално реализована, те која је изнедрила више резултата значајних за наставу енглеског језика код нас. Предложени приступ је оригиналан и представља новину и за многе истраживаче ван наше земље. У том смислу, Комисија сматра да дисертација задовољава предвиђене стандарде, те са задовољством предлаже Наставно-научном већу Филозофског факултета да *прихвати овај Извештај* и омогући кандидаткињи мр Марти Величковић јавну одбрану дисертације.

У Нишу / Новом Саду,

22. јула 2016. године

КОМИСИЈА

др Михаило Антовић, ванредни професор
Филозофског факултета у Нишу, ментор

др Ђорђе Видановић, редовни професор
Филозофског факултета у Нишу

др Биљана Радић Бојанић, ванредни професор
Филозофског факултета у Новом Саду